

ALACAKLI KAPIDA, BORÇLULAR DARDA (65)¹

Mustafa Sönmez²

Özet

2018 ortalarından beri yaşanan küçülme, AKP rejiminin kredi musluklarını açmasıyla ve genişlemeci para politikalarıyla hafifletilmeye çalışıldı. Hem şirketlerin hem tüketicilerin krediye erişimi, özellikle kamu bankalarını kullanarak erişimi kolaylaştırılarak kredi kullanımı özendirildi ve bu sayede ekonominin daha sert daralması önlenmek istendi. 2020 yılında GSYH'de yüzde 1 dolayında bir küçülme olacak ya da ekonomi küçülmeden, belki de yüzde 1 büyüyerek yılı bitirmiş görünecek.

Genişlemeci para politikası, bir ölçüde hedefe ulaşmaya yaradı ama geriye, hem şirketler hem tüketiciler kesiminde borçluluk hızla arttı ve kredilerin geri dönüşü ile ilgili endişeler de çoğalmaya başladı.

Pandemi gerekçesiyle, yeniden yapılandırılan krediler, yani tahsili gecikmesine rağmen, süresi uzatılan takipteki krediler ile "top çevrildi" ama 2021, alacaklıların kapağı dayanaacağı, borçluların uykularının kaçacağı bir yıl olmaya aday.

Sadece son 12 ayda ya da son yılda kredi hacminin yüzde 40'ın üstünde arttığı görülüyor. Yurtiçi krediler 8 Aralık itibarıyla 3,7 trilyon liraya yükseldi. 2019 sonlarında 2,6 trilyon lira olan kredi stoku 1,1 trilyon TL'ye arttı.

Sektörel olarak bakıldığında miktarsal artışta ilk sıra tüketici kredileri ya da "Bireysel krediler"de. Tüketici kredileri 12 ayda yüzde 46 arttı ve 260 milyar TL daha kredi kullanıldı.

Tekstil, metal ana ve gıda sektörlerinin ilk 3 sırayı aldığı son yılın 254 milyar TL'lik taze kredi kullanımında inşaat girdisi üreten otomotiv sektörünün her bir alt dalı 20 milyar TL'nin üstünde kredi kullandı. Bunları, rafineri, kimya ve kauçuk alt sektörleri izledi.

Zamanında ödenmediği için takibe alınan krediler Türkiye Bankalar Birliği verilerine göre Ekim sonunda 166 milyar TL'ye yaklaştı. Tahsili gecikmiş alacaklar 2019 yılı sonunda toplam kredilerin yüzde 5,7'si iken 2020 Ekim ayında tahsili gecikmiş alacakların toplam kredilere oranı yüzde 4,5'e geriledi.

Ancak batık kredi oranındaki bu gerilemenin altında bankaların donuk alacaklarına ilişkin 90 gün olan asgari gecikme süresinin, salgına karşı alınan önlemler kapsamında 31 Aralık 2020 tarihine kadar geçerli olmak üzere 180 güne çıkarılmış olması, taksit öteleme ve yeniden yapılandırma uygulamaları yatıyor.

Bu tolerans, takibe düşmesi muhtemel kredileri henüz batık göstermiyor. 2021'de aynı durumun devam mı edeceği yoksa 90 gün uygulamasına geri mi döneceği henüz bilinmiyor. Bu, sadece batığı makyajlamak gibi okunabilir.

Bundan sonra pandemi bitene kadar gelirler düşük olmaya devam edecek, buna karşılık kredi desteği de pek olamayacak. Bu durumda şirketler kendi başlarının çaresine nasıl bakacaklar? Sahiplerinin, ortaklarının şirkete sermaye koyması, olmadı küçülmeye gitmesi, yeni ortaklıklar kurması ya da şirketi satması, kısaca yeniden yapılanması, daha önce kriz, daralma dönemlerinde deneyimlenmiş davranışlar.

Kısacası, reel sektör için, en sancılı süreç başlıyor. Bu süreçte devlet şirketler için yönlendirici ve yol gösterici olursa sancı azalır, süre kısılır, dönüşümün maliyeti de düşer. Ters, sert yaprak dökümleri olur.

¹ Dergimiz için özetlenen Sanayinin Sorunları ve Analizleri 65'in tam metnine www.mmo.org.tr/yayinlar adresinden ulaşabilirsiniz.

² İktisatçı-Yazar, Makina Mühendisleri Odası Danışmanı

Ekonomide 2018 ortalarından beri yaşanan küçülme, daralma, kriz hali, AKP rejiminin kredi musluklarını açması ve genişlemeci para politikalarıyla hafifletilmeye çalışıldı. Hem şirketlerin hem tüketicilerin krediye özellikle kamu bankalarını kullanarak erişimi kolaylaştırılarak, enflasyondaki yüksek seyre aldirmeden indirilen kredi faizleri ile kredi kullanımı özendirildi ve bu sayede ekonominin daha sert daralması önlenmek istendi. 2020 yılında GSYH'de ya yüzde 1 dolayında bir küçülme olacak ya da ekonomi küçülmeden, belki de yüzde 1 büyüyecek- yılı bitirmiş görünecek.

Genişlemeci para politikası, bir ölçüde hedefe ulaşmaya yaradı ama geriye, hem şirketler hem tüketiciler kesiminde (devlet ayrıca konu edilmelidir) borçluluk hızla arttı ve kredilerin geri dönüşü ile ilgili endişeler de çoğalmaya başladı. Pandemi gerekçesiyle, yeniden yapılandırılan krediler, yani tahsili gecikmesine rağmen süresi uzatılan takipteki krediler ile "top çevrildi" ama 2021, alacaklıların kapıya dayanacağı, borçluların uykularının kaçacağı bir yıl olmaya aday.

Kredi patlaması

Sadece son 12 ayda ya da son yılda kredi hacminin yüzde 40'ın üstünde artırıldığı görülüyor. Tüketici fiyat artışının yüzde 12 dolayında arttığı hatırlandığında, kredilerdeki reel artışın dikkati çeken boyutlarda olduğu açık. Yurtiçi krediler 8 Aralık itibariyle 3,7 trilyon liraya yükseldi. 2019 sonlarında 2,6 trilyon lira olan kredi stoku 1,1 trilyon lira arttı. Yükseliş oranı yüzde 40 ile rekor düzeyde.

Kredilerdeki 1,1 trilyon liralık artışın 695 milyar liralık kısmı TL kredilerinden, 277 milyar liralık kısmı ise döviz kredilerinden (kur artışından) oluştu. Döviz kredileri, dolar cinsinden ise ge-

çen yılın sonuna göre 5,5 milyar dolar azaldı.

2019 yılı sonunda yüzde 103,3 olan mevduatın krediye dönüşüm oranı ise yüzde 103'e geriledi.

Artan 1 trilyon liranın üstündeki kredi, son 1 yılın cari fiyatlarıyla 4,7 trilyon liralık GSYH'nin yüzde 21'i demek. Başka bir ifade ile ekonomiye GSYH'nin beşte birinden fazla para enjekte edildiği söylenebilir. Pandemi ile birlikte ikinci çeyrekte GSYH'nin daralmasının yüzde 10'da kalması ve üçüncü çeyrekte yüzde 7'ye yakın büyümesinde, yılın da pek küçülmeden tamamlanacak olmasında bu anormal kredi enjeksiyonu en önemli etken.

Uluslararası derecelendirme kuruluşları, iktidarın bankaları aktif rasyosu ve benzeri yöntemlerle kredi vermeye zorlayarak yarattığı kredi genişlemesinin Türkiye'nin cari işlemler açığını artırarak dış finansman sorununu büyüttüğüne ayrıca dikkat çekiyorlar.

BDDK'nın bankaları kredi vermeye zorlamak için uyguladığı aktif rasyosunu yılbaşından itibaren kaldıracak olması ve Merkez Bankası'nın da zorunlu karşılıkları kredi artışına bağlı olmaktan çıkarması nedeniyle, önümüzdeki dönemde kredilerin hem daha pahalı hale gelmesi hem de artış hızının azalması söz konusu.

Bütün dünyada pandeminin daraltıcı etkisine karşı, genişlemeci para politikaları uygulanırken genişletilmiş maliye politikaları, devletin nakit yardımları da buna eşlik etti. Ancak Türkiye'de AKP rejimi devlet yardımlarını en azda tutarak krediye erişimi kolaylaştırma yolunu seçti. Pandemi sürecinde "sosyal kalkan" adı altında Merkezi Bütçe'den ancak 8 milyar TL, İşsizlik Sigortası Fonu'ndan ise 36 milyar TL destek sağlandı.

Nakdi yardımlar çok yeteriz kalırken pandemiye karşı alınan en büyük ekonomik önlem, ucuz ve bol kredi arzı oldu. Yüksek kredi artışı ile hem şirketlerin zor dönemi atlatabilmesi, borçlarını uygun koşullarda çevirebilmeleri, hem de tüketicinin bu zor zamanda kolayca borçlanması amaçlandı. Bu yolla, küçülme sınırlandırılabilir.

Öncelik tüketici kredisinde

Türkiye Bankalar Birliği verilerine göre, Ekim ayı itibariyle son 12 ayın "Nakit kredileri (Takipteki kredilerden ayrılanmış kredi tutarı) 1,1 trilyonluk artış ile yüzde 42,4 artış gösterdi. Sektörel olarak bakıldığında miktarsal artışta ilk sıra tüketici kredileri ya da bireysel kredilerde.

Tüketici kredileri 12 ayda yüzde 46 arttı ve 260 milyar TL daha kredi kullanıldı. Böylece 822 milyar TL'ye çıkan tüketici kredilerinin toplam krediler içindeki payının yüzde 22'ye çıktığı anlaşılıyor. Bireysel kredilerde 12 aydaki artışın yüzde 46'yı bulduğu anlaşılırken bu kredi türlerinden en büyük artışın ihtiyaç kredilerinde, sonra konut kredilerinde gerçekleştiği görülüyor.

Tüketici kredilerindeki artışın benzeri, imalat sanayiinin alt dallarının kullandığı kredide görüldü.

İmalat sanayiindeki firmalar Ekim (2019-2020) döneminde 254 milyar TL daha kredi kullanarak toplam kredi stoklarını 792 milyar TL'ye çıkardılar. Bu da toplam krediler içinde yüzde 22'ye yakın bir pay demek.

İmalatta kredide ayrıntılar

İmalat sanayiinde kredi kullanımında ilk sıranın tekstil-konfeksiyon sektöründe olduğu görüldü. İmalattaki toplam 791 milyar TL'lik kredi kullanımının yüzde 17'si tek başına bu sektöre ait. Sektör, büyüklüğü itibariyle kredi kullanımında hep ilk sırayı öteden beri

alırken bu dönemde hem ihracat hem iç talepte sert düşüşler yaşanınca 46 milyar TL daha kredi kullandı ve kredi borcu 135 milyar TL'ye çıktı. Sektörün 12 ayda kredi stokundaki artış, yıllık boyutta yüzde 51'i geçti.

İmalat sanayiinde kredi kullanımında tekstil-konfeksiyona yakın tutarda 131 milyar TL ile metal ana sanayii izledi. Demir-çelik üretimi ağırlıklı bu dalda hem ihracatta hem de iç talepte önemli gerilemeler yaşanınca sektörün firmaları ayakta kalabilmek için yeni kredi desteklerine ihtiyaç duydular. Metal ana sektörü 12 ayda 45 milyar TL dolayında kredi kullandı ve kredi borcu stoku 12 ayda yüzde 52'nin üstünde artarak 131 milyar TL'yi geçti.

Gıda sektörü de son 12 ayın en çok kredi kullanan üçüncü imalat sanayii alt dalı oldu ve imalatın kullandığı kredilerin yüzde 14'ünü oluşturan 28 milyar TL'yi aşkın kredi gıda firmalarına verildi.

Tekstil, metal ana ve gıda sektörlerinin ilk 3 sırayı aldığı son yılın 254 milyar TL'lik taze kredi kullanımında inşaat girdisi üreten alt dallarıyla otomotivin her bir alt dalı 20 milyar TL'nin üstünde kredi kullandı. Bunları, rafineri, kimya ve kauçuk alt sektörleri izledi.

Ticaret ve öteki dallarda kredi

Ekim 2019-2020 arası 12 ayda kullanılan 1,1 trilyon TL'lik yeni kredide tüketici ve imalat sanayiinden sonra üçüncü sırayı ticaret sektörünün aldığı ve bu son 12 ayda sektörün 146 milyar TL daha kredi kullanarak toplam kredi borcu içindeki büyüklüğünü 493 milyar TL'ye çıkardığını görüyoruz. Ticareti takip eden sektör ise bekleneceği gibi, büyük bir durgunluk yaşayan inşaat sektörü oldu. İnşaatın Ekim 2019-2020 arası 12 ayda 83 milyar TL yeni kredi

kullandığı ve kredi borç stokunun 313 milyar TL'ye çıktığı görülüyor.

Batık krediler

Kredi genişlemesi madalyonunun öteki yüzü batık ya da takibe düşen krediler. Alınan kredinin geri dönüşlerinde hızlı bir gerileme ve batık kredi oranında ürkütücü bir artış gözleniyor.

Zamanında ödenmediği için takibe alınan krediler Türkiye Bankalar Birliği verilerine göre Ekim sonunda 166 milyar TL'ye yaklaştı. Tahsili gecikmiş alacaklar 2019 yılı sonunda toplam kredilerin yüzde 5,7'si iken 2020 Ekim ayında tahsili gecikmiş alacakların toplam kredilere oranı yüzde 4,5'e geriledi.

Ancak batık kredi oranındaki bu gerilemenin altında bankaların donuk alacaklarına ilişkin 90 gün olan asgari gecikme süresinin, salgına karşı alınan önlemler kapsamında 31 Aralık 2020 tarihine kadar geçerli olmak üzere 180 güne çıkarılmış olması, taksit öteleme ve yeniden yapılandırma uygulamaları yatıyor.

Bu tolerans, takibe düşmesi muhtemel kredileri henüz batık göstermiyor. 2021'de aynı durumun devam mı edeceği yoksa 90 gün uygulamasına geri mi döneceği henüz bilinmiyor. Bu, sadece batığı makyajlamak gibi okunabilir.

Türkiye Bankalar Birliği verilerine göre, Ekim 2020 sonunda 166 milyar TL'ye ulaşan takipteki kredilerin yüzde 12,5'i tüketici kredilerinden oluşurken imalat sanayisindeki batık kredi tutarının 31,3 milyar TL ile toplamın yüzde 19'unu oluşturduğu görüldü. İmalat sanayinin kullandığı kredi stokunun 791 milyar TL olduğu anımsandığında, batık oranının yüzde 4 dolayına vardığı görülür. Ancak, burada yine,

90 günlük gecikme ile batığa düştüğü halde, sürenin 180 güne çıkarılması nedeniyle, batık sayılmayan önemli bir kredinin potansiyel batık olduğunu anımsatmak gerekli.

İmalat sanayiindeki batık kredilerin ağırlıklı tekstil-konfeksiyon, gıda ve metal ana sektörlerinde olması dikkat çekiyor. Elektrikli cihaz üretimi ve kauçuk-plastik sektörlerindeki batık kredi tutarı da dikkat çekiyor.

İmalat sanayiinden sonra, ticaret ve inşaat sektörlerindeki batık kredi dikkat çekiyor. İnşaat batık oranının şimdiden yüzde 9'u geçtiği görülürken enerjide de oranın yüzde 6'yı geçtiği gözleniyor.

KOBİ'lerde Kredi Alacağı

Yaşanan salgın sürecinden en fazla etkilenen küçük ve orta boy işletmelerin bankalara olan kredi borçları 4 Aralık itibariyle 861 milyar TL'ye ulaştı. Başka bir ifade ile 3,6 trilyon TL'lik kredi stokunun dörtte birine yakını KOBİ'lere ait. Kredi borcu olan KOBİ sayısı 2015'ten bu yana 1 milyonun üstünde artarak 3,7 milyona yaklaşmış görünüyor. KOBİ kredilerinin 17,2 milyar dolarlık (134,9 milyar liralık) kısmı döviz kredilerinden oluşuyor.

KOBİ kredilerinde yılbaşından bu yana 246 milyar liralık (yüzde 40 oranında) büyüme yaşandı. KOBİ'lerin zamanında ödeyemediği kredi borçları 57,7 milyar lira oldu.

KOBİ'lerin pandemi toleransına rağmen takipteki kredileri, toplam kredilerinin yüzde 6 üstünde ve toplamı 57 milyar TL'ye ulaşmış durumda. BDDK verilerine göre, borcu mahkemelik olmuş KOBİ sayısı şimdiden 288 bini geçmiş durumda.

Tüketicilerin Kredi Borçları

Bankalarla irili ufaklı bireysel kredi ilişkisi olan nüfus 2015'te 25 milyon iken 2020'de 32 milyona yaklaşmış durumda. Tüketicilerin bankalara ve finansman şirketlerine olan borcu 4 Aralık itibarıyla 830,4 milyar TL'yi buldu. Tüketici borçlarının 687,2 milyar lirası tüketici kredilerinden, 143,2 milyar lirası da kredi kartlarından kaynaklanıyor.

Tüketici kredisi ve kredi kartı borçları 2020 başından bu yana 240 milyar TL arttı. Bu dönemde tüketici kredileri 212,7 milyar lira artarken, kredi kartı borçlarındaki artış ise 27,2 milyar lira oldu.

İktidarın, salgına karşı alınan önlemler nedeniyle işini kaybeden, işini kaybetmediği halde geliri azalan, zorunlu izne çıkarılan vatandaşlara temel ihtiyaçlarını karşılayabilmeleri için bankalardan borçlanmayı tavsiye etmesi tüketicilerin bankalara olan borcunun yılın ilk 11 ayında yüzde 40,6 oranında büyümesine yol açtı.

Tüketicilerin 830 milyar TL'ye ulaşan borçlarının yüzde 17'lik kısmının kredi kartları borcu olduğu görülüyor.

Tüketicilerin takipteki kredi tutarı 20 milyar TL dolayında ve toplamın yüzde 2'sini biraz aşiyor. Yine de 2020'nin ilk 11 ayında borcu takibe alınmış tüketici sayısı 1,3 milyonu geçiyor. Geçmiş yıllardan gelen ihtilaflarla beraber mahkemelik tüketici sayısı 3,7 milyon dolayında. Bu da bankalardan kredi kullanmış her 10 yurttaşın birinin bankalarla mahkemelik olması anlamına geliyor.

Sonuç: Nereye?

Kredi genişlemesinin kısa sürede patlama boyutuna ulaşması, ekonomide daha derin çöküşleri frenlerken öte ta-

rafta ağır kırılmalıklar yarattı ve geleceğe taşınan büyük zorunlu yumakları oluşturdu. Hesapsız genişleme, piyasalarda, ekonomide, bankacılık sisteminde derin bir karışıklık, yan etkiler yarattı, zincirleme sonuçlar üretti, kısır döngüler oluşturdu. Dış açığı, döviz kurlarını, enflasyonu artırarak makro dengeleri de iyice bozdu.

Ne var ki, iktidar bu politikayı savunagelmekte. Örneğin konu, Meclis'te Bütçe görüşmelerinde gündeme geldi. Hazine ve Maliye Bakanı Lütfi Elvan bankaların sağlamlığı konusunda Avrupa'dan daha iyi durumda olduğumuzu savunurken şu bilgileri verdi: "3. Grupta izlenen tahsili gecikmiş alacakların toplamı 151 milyar lira. Bankaların bu krediler için ayırdığı karşılık 113 milyar, karşılık oranı yüzde 75. Avrupa bankaları ise yüzde 45 karşılık ayırıyor. İkinci grupta yer alan yakın izlemedeki kredilerin toplamı 382 milyar lira. Ayrılan karşılık 58 milyar lira. Karşılık oranı yüzde 15. Avrupa bankalarının bu guruptaki karşılık oranı yüzde 6. Bankalarımız son derece güvenilir ve sağlıklıdır."

Burada ikinci grup krediler olarak tanımlanan 382 milyar liralık yakın izlemedeki krediler, işler düzelmezse 3. Grup kredilere dönüşecek potansiyel batık kredilerdir. Zaman ilerledikçe bu gruba katılacak yeni krediler olabileceği gibi, gruptan çıkacak krediler de olabilir. Ancak gidişat tahsili gecikmiş alacakların giderek artacağı yönünde. Çünkü önümüz kış ve pandemi olanca şiddetiyle sürüyor. Yeniden tam karantinaya dönmeyi savunan görüşler giderek ağırlık kazanıyor. Ancak bunun ekonomik maliyeti yüksek olacağından hükümet tarafından tercih edilmiyor. Aşı gelmek üzere ama bunun uygulanması ve pozitif sonuçlarının alınması aylarca bir zamanı gerektiriyor.

Şirketlerin, işlerin kesat gittiği veya aniden durduğu böyle dönemlerde ne kadar suyun üstünde kalabilecekleri kritik bir konudur. Büyük şirketler dışında orta ve küçük ölçekli şirketlerin finansal açıdan dayanma gücü ortalama 2-3 ay olarak kabul edilir. Şirketler bu tahammülü, kısmen veya tamamen pandeminin ilk dalgasında kullandılar.

Kredi artışı, bundan sonraki zaman diliminde devam edecek gibi görünmüyor. Çünkü yarattığı yüksek enflasyon, yüksek cari açık, onların tetiklediği döviz fiyatı artışları birçok dengeyi altüst etmeye yetiyor. Bu durumda geriye iki yol kalıyor. Biri şirketlere, işsizlere ve geliri düşük hanehalkına maliye önlemleri ile el uzatmak, yani devlet yardımlarının kayda değer biçimde arttırılması. Ancak bunun için devletin finansman bulması lazım. Diğer yol da şirketlerin artık kendi başlarının çaresine bakmasıdır. Büyük balığın küçüğe yem olması, gönüllü birleşmelerle ayakta kalmak, böyle zamanlarda mecbur kalınan davranışlar.

Bundan sonra pandemi bitene kadar gelirler düşük olmaya devam edecek, buna karşılık kredi desteği de pek olmayacak. Bu durumda şirketler kendi başlarının çaresine nasıl bakacaklar? Sahiplerinin, ortaklarının şirkete sermaye koyması, olmadı küçülmeye gitmesi, yeni ortaklıklar kurması ya da şirketi satması, kısaca yeniden yapılanması, daha önce kriz, daralma dönemlerinde deneyimlenmiş davranışlar.

Kısacası, reel sektör için, en sancılı süreç başlıyor. Bu süreçte devlet şirketler için yönlendirici ve yol gösterici olursa sancı azalır, süre kısılır, dönüşümün maliyeti de düşer. Ters, sert yaprak dökümleri olur.